

aralarında sosyal, siyasi ve ekonomik yönden büyük farklar mevcuttu.

Kitap rönesans ve sonrası Batı'nın gelişimi ve bugünkü duruma gelişi hakkında kıymetli bilgiler ve görüşler ihtiva ediyor. Fakat açıkça söylemek gerekirse rönesans öncesinde toplumlar arasındaki eşitsizliğin kökenleri hakkında bir hüküm belirtmede yetersiz kalıyor. Yine de belirli bir dönem için probleme çözüm bulma noktasında aynı amaçla yazılmış pek çok kitabın önüne geçiyor.

Hafzullah GENÇ

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Kalam Anabilim Dalı

Milel ve Nihal, 14 (1), 2017
doi: 10.17131/milel.324230

İlyas Canikli, **Hadislere Göre Yöneticiye İtaatin Sınırları**,

(İlâhiyât, Ankara 2004), 133 s.

Devletlerin bekası yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin sağlam bir zeminde yürütülmesiyle doğrudan ilişki içerisindedir. Gerek yöneticilerin teba tarafından kontrolü gerekse yönetilenlerin yöneticiler eliyle idaresi ve isteklerinin temini devletten en küçük idari kuruma kadar söz konusu yapının sağlıklı bir şekilde işleyişinin ilk şartıdır. Tanıtmanın gayreti içinde olacağımız, "Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları" isimli çalışma dinin ikinci temel kaynağı olan hadislerin bir yönüyle sınırlarını belirlediği yönetici-yönetilen

ilişkisinin boyutlarını, sınırlarını ve zaman içerisinde kazandığı/kaybettiği sistematliğini ele almaktadır. Çalışma bir *giriş*, üç ana *bölüm* ve bir *sonuç*tan oluşmaktadır.

Eser sahibi Canikli, konuya dair kaleme alınmış önceki çalışmaların çok geniş muhteviyata sahip olmaları sebebiyle okuyucuyu boğduğunu; (s.9) buradan hareketle de, ilk dönemlerden günümüze yöneten yönetilen ilişkilerini Kur'an ve sünnet çerçevesinde ele alıp itaatın sınırları hakkında sağlıklı bir anlayış ortaya koyma gayesine matuf olarak bu çalışmayı kaleme aldığını belirtmektedir. (s.11) Çalışmasında literatür tarama yöntemini kullanmış ve ana kaynak olarak Kur'an ve Kütüb-i Sitte üzerinde yoğunlaşmıştır.

Giriş kısmında; Kur'an'da yer alan, "Ulu'l-emr" kavramını Neml suresi 33. Ayet ekseninde izah etmenin gayreti içinde olan Canikli; söz konusu ifadenin anlamına dair mutekaddimundan günümüze kadar birçok âlimin değerlendirmelerine yer vermiştir. Son olarak kendisi ulu'l-emr kavramının müslümanların bir millet olarak yaşamalarını tanzim ve tertibe koymak için seçilmiş veya tayinle iş başına gelen kimse olarak tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. (s. 13-17)

Birinci bölümde sorumluluk anlayışının yönetime yansımaları, *halife* kavramına Kur'an'da yüklenen anlam çerçevesinde değerlendirilmiştir. Canikli'ye göre, "halife" kelimesine ıstılahi ve siyasi anlamıyla değil de salt anlamı üzerinden bakıldığında söz konusu bu kavram, bir otorite tarafından verilen görevleri onun yerine kullanan kişi anlamı taşımaktadır. Elbette bu yetki kullanımı sınırsız olmadığı gibi belli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bu sorumluluklar yöneticiden yönetilene kadar her aşamada farklı değerler taşısa da her bireyde yansımaları mevcuttur. (s. 19-28)

İkinci Bölümde yönetici ve yönetilen kesiminin karşılıklı görevleri ele alınmıştır. Canikli'nin tespitlerine göre yöneticiler; ehliyet sahibi, halkın mesuliyetini taşıyan, her hususta istişareyi uygulayan, adil ve her koşulda dürüst, rüşvet ve haksız kâncâla mücadele eden, maslahata uygun davranan ve vazifeyi ehline veren kimseler olmalıdır. (s. 29-59)

Yöneticinin sorumlulukları bahsini ele alırken Canikli; ayet, hadis ve ulemanın görüşlerini sırayla aktardıktan sonra, son olarak

kendi görüşünü vermeyi yöntem olarak kullanmıştır. Özellikle istişare konusu kitabın içeriği açısından önemli bir yer tuttuğu için bu bölümde örneklendirme, temellendirme ve sorunlara dair bahisleri daha ayrıntılı inceleyen yazar; istişare mekanizmasının Hulefâ-i Raşidîn dönemini de içine alan süreçte Kur'an ve sahih sünnetin prensiplerine uygun olarak işletildiği; ancak devam eden süreçte bu mekanizmanın bir yönüyle ortadan kaldırıldığı ve ona sadece teorik bir anlam yüklediğine vurgu yapmıştır. (s. 39)

Üçüncü bölümü 3 başlık altında toplayan Canikli; İtaatin belli şartlarda zorunlu olduğunu ifade eden rivayetleri verdikten sonra yöneticiye itaatin her durumda mutlak olduğunu belirten rivayetlere değinmiş son olarak da konuya dair alimlerin görüşlerini aktarmıştır. (s. 75-118)

Yöneticiye itaatin belli durumlarda olması gerektiğine dair 7 rivayete yer veren müellif; söz konusu rivayetleri genel olarak muttefekun aleyh olanlarından seçmiş ve belki de bu yüzden herhangi bir senet değerlendirmesine gitmemiştir. Bu rivayetlerden hareketle yöneticinin masiyeti emretmemesi, Allah'ın kitabına göre hükmetmesi, ırk renk ve fizyolojik özelliklerinden ziyade ehliyet sahibi olması durumunda kendisine itaat edilebileceği vurgulanmıştır. (s. 75-78)

Mutlak manada yöneticiye itaati emreden 25 rivayete değinen Canikli tüm rivayetleri verdikten sonra değerlendirmelerini yapmıştır. (79-97)

Canikli'nin değerlendirmelerine göre gerek Kur'an'da ve gerekse Hz Peygamber'in uygulamalarında yöneticiye mutlak anlamda itaat söz konusu değildir. Zamanla gelişen siyasi olaylar bu durumu tetiklemiştir. Bunun etkileri ise günümüzde de devam etmektedir. (s. 87)

Konuya dair rivayetlerde geçen bazı mühim ifadeleri de değerlendiren yazar bu bağlamda;

1-Yöneticinin, tebasının "sirtına vurarak hakkını alması" gibi bir durumun hayvan haklarının dahi korunduğu Hz Peygamber döneminde vaki olmadığını belirtmiştir. (s. 88)

- 2-Kezâ rivayetlerin bir kısmında geçen ne olursa olsun sabretmenin gerektiğine dair ifadelerin yanlış yorumlandığını ifade etmiştir. Zira islam dini sabrı övülmüş bir haslet olarak nitelemekle birlikte zulme sabretmenin islamın kastı olan sabır olmadığını ifade etmiştir. (s.89)
- 3-Rivayetlerde yer alan bir başka ifade de cemaatten ayrılan kişinin küfre düşeceğine dair yaklaşımlardır. Canikliye göre, cemaat kelimesine siyasi bir anlam verilerek konu başka mecralara kaydırılmıştır. (s.90)

Kehf suresi 28 ve Kalem suresi 7-8. Ayetler ve yukarda bahsi geçen rivayetlere bakıldığında yöneticilere belli durumlarda itaatın gerektiği konusu belirgindir. (s. 92-93) Ancak zaman içerisinde bir kısım hadisler yanlış yorumlanarak, bir takım rivayetler de uydurulmak suretiyle mutlak itaat ön plana çıkmıştır.

Üçüncü bölümün son kısmı olan yöneticiye itaatle ilgili İslam âlimlerinin görüşlerinin verildiği kısımda Canikli; ilk olarak klasik dönemde yer alan yaklaşımları özellikle mezhepsel bir ayrıma tabi tutarak tetkike açmış devamında da günümüz islam âlimlerinden bir kısmının görüşlerini serdetmek suretiyle bölümü noktalamıştır. (s. 98-118)

Eserde klasik dönemde yöneticiye muhalefet edilip edilmemesi meselesi ile alakalı 3 eğilimin hakim olduğunu vurgulanmaktadır.

- 1-Haricilerin başını çektiği ve gerektiğinde isyan ile yönetime başkaldırmayı benimseyen *Devrim Ekolü*
- 2-Ehl-i sünnetin bir kısmının benimsediği yönetici zalimde olsa anarşi olmaması için itaati önceleyen *Sabır Ekolü*
- 3-Uygun zamanı ve tepkiyi bekleyip tatbik etmeyi tercih eden *Temekkün Ekolü* (s. 98-100)

Bu tasniften sonra eser sahibi mezheplerin konuya dair görüşlerini ayrı ayrı ele almıştır. İlgili meyanda;

- 1-Hanefilerin Görüşü: Ebû Hanîfe temekkün ekolüne yakın olmakla beraber İmam Zeyd ayaklanmasında daha fiili bir destek sunmuştur. İmam Yusuf; fâsık bir kimsenin hükümdar olamayacağını belirtmiştir. Aynî de itaatin sınırını masiyet olarak nitelmiştir. Tüm bu yaklaşımlar Hanefiler nezdinde mutlak bir itaatin kabul görmediğini göstermektedir. (s.101-103)
- 2-Malikilerin Görüşü: İmam Malik' göre meşru halife beyatla başa geçen kimse olmakla birlikte bir kişi zorla idareyi eline alsa ona da itaat şarttır. Her ne kadar Maliki alimlerden Kâdî İyâz islami prensiplere uymayan yöneticiye ayaklanmak gerektiğini ifade etse de Malikîler nezdinde İmam Malik'in görüşü genel kabul görmüştür. (s.104) Hanbelîler de Mâlikîler gibi düşünmektedir. (s. 107)
- 3-Şafîîlerin Görüşü: İmam Şâfiî sabır ekolünün temsilcisidir. İbn Hacer itaati belli şartlara bağlamaya çalışsa da Şafi mezhebi içerisinde İmam Şafi'nin görüşü öncelik kazanmıştır. (s. 105-106)
- 4-Şia'nın Görüşü: Şia tam manasıyla devrim ekolüne mensuptur. Zalim yöneticiye isyan etmemek ateşe girme sebebidir. (s. 109-110) Haricîler de Şia ile benzer görüşleri benimser. (s.111)
- 5-Zahirîler konuyla alakalı olarak her müslümanın gücü nisbetinde eliyle, diliyle ya da en azından kalbiyle kötülüğü kaldırmak için çalışması gerektiğini ifade ederler. (s. 113)
- 6-Mutezile de devrim ve sabır ekolü arasında yer alan temekkün ekolüne daha yakın bir duruş sergilemektedirler. (s. 114)

Klasik dönemi bu şekilde ele alan Canikli; günümüz islam alimlerinin meseleye yaklaşımı sadedinde Fazlurrahman, Bernard Lewis, Mevdûdî, Malik b. Nebî, Aziz Ahmed, Abdulkерim Zeydan, Hatemi, Garaudy, Ali Abdurrazık, Muhammed Abduh, Harun Şirvani gibi yöneticiye mutlak anlamda itaati benimsemeyen âlimlerin görüşlerinden aktarımlarda bulunmuştur. (s. 115-118)

Netice olarak; Kur'anda geçen ulu'l-emr kavramının tarifıyla başlayan bu çalışma ayet ve hadislerden hareketle yöneticilerin vasıflarına yer verdikten sonra, söz konusu vasıflara sahip olsun ya da olmasın yöneticilere mutlak manada itaatin gerekliliğini tartışmıştır. Eser sahibi Canikli'ye göre ayet ve hadislerin ifade ettikleri mana yöneticilere mutlak anlamda itaate karşıdır. Ancak tarihi süreç içerisinde çeşitli yanlış yorumlamalar ve kasıtlı uygulamalar konunun bir yönüyle mecrasının dışına çıkmasına ve yanlış değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bunun yansımaları ise günümüze kadar uzanmış; sadece devlet yönetimi değil, yönetici vasfına sahip bulunan her kurum ve cemaatte tezahür etmiştir.

Osman AYDIN

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı